

KONYA İL MERKEZİNDE BAĞLAMA YAPIMCILARI

Hamit ÖNAL (*)

GİRİŞ

AMAÇ :

Türk Halk Çalgımız olan Bağlama'nın yapımında kullanılan bütün teknikleri ortaya çıkarıp, bu teknikleri bir arada toplayarak, bağlama yapımında esas kabul edilecek kuralları belirlemek.

ÖNEM :

Böyle bir çalışma bağlamanın belirli kurallara göre imâli ve sonuçta standartlaşabilmesi açısından önem taşımaktadır.

VARSAYIM :

Araştırmada kullanılan temel varsayım şudur : Araştırma için örnek alınan bağlama yapımcıları konusundaki bilgiler, genelde tespit edilen ve bilinen sınırlar içinde alındığı evreni, yani Türkiye'deki bağlama yapımcılarını temsil eder.

SINIRLILIKLAR :

Araştırma evreni olarak Türkiye'deki bütün ustalar araştırma kapsamına alınmak istenirdi. Ancak örnek alınan yapımcılar birbirine büyük ölçüde benzediğinden ve zamanın sınırlı oluşundan, evreni Konya il merkezindeki bağlama yapımcılarıyla sınırlandırmak zorunlu olmuştur.

TANIMLAR :

Perde : Bağlama'da kol üzerinde seslerin temiz olarak çıkması için, kaliteli misinadan yapılmış kısım.

(*) S. Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi.

Saz : Müzik yapmak için kullanılan her türlü alet. Ayrıca Anadolu'nun birçok yerinde halk çalgımız olan Bağlama'ya verilen ad.

TÜRK HALK ÇALGILARI

Türk Folkloru içinde, halk müziği ve oyunlarının ayrılmaz parçası olan halk çalgılarımızın ayrı bir yeri ve önemi vardır. Türk Halk Çalgısı deyince; fabrika imâli olmayan, halkın kendi mevcut imkanları içinde ve basit araçların, elde yaptığı, akustik kanunlara uymayan, standart ölçü ve kalıpları olmayan, etnografik özelliği olan çalgıları anlıyoruz.

Türk Halk Çalgıları çeşitli yaklaşımlarla tasnif edilebilir. Ama kısaca çalınışlarına göre dört grupta toplayabiliriz.

- 1 — ÜFLEMELİLER
- 2 — TEZENELİLER
- 3 — YAYLILAR
- 4 — VURMALILAR

1 — ÜFLEMELİLER :

- a) Zurna
- b) Mey
- c) Kaval
- d) Çifte Kaval
- e) Çığirtma
- f) Sipsi
- g) Argun
- h) Zambır
- ı) Tulum

2 — TEZENELİLER :

- a) Bağlama Ailesi
- b) Tar

3 — YAYLILAR :

- a) Kemençe
- b) Rebap
- c) Kabak Kemane

4 — VURMALILAR :

- a) Davul

- b) Def (Tef)
- c) Leğen - Bakraç
- d) Dümbelek
- e) Kaşık
- f) Zil
- g) Zilli Maşa. (1)

BAĞLAMA VE AİLESİ

Bağlama ve Ailesi sazlarını tanıyabilmemiz için önce bu sazların atası olarak bilinen Kopuz'u tanımamız gerekir. Kopuz'u tanımamız için ise ilk insanlardan başlamamız gerekir. Müziğin ilk insanlarda nasıl başladığını incelediğimizde her ne kadar efsaneye dayanan tarafları varsa da, gerçek olduğuna inandığımız yanları da bulunmaktadır. Esen rüzgârların, sazlıklardaki kırık kamışlara çarparak çıkarmış oldukları ıslık seslerini, onların da taklit ettikleri, üzüntülü ve sevinçli günlerinde çıkarmış oldukları seslerin ilk müzik duygularını verdikleri tahmin edilmektedir.

Zamanla düşüncelerini geliştirerek, kamışın veya kirişin çıkarmış oldukları sesler, onların ilgisini çekmeye başlamış avlanmak üzere kullandıkları ok ve yaylarını bir müzik aleti gibi de kullanmış oldukları bilinmektedir.

Avlanma yayına oku sürerek bir takım sesler çıkarmışlar ve adına "OKLUĞ" demişler. Bilahare okluğun ucuna su kabağı ilave ederek İKLİĞ'a dönüştürmüşler ve at kılından (kuyruk kılı) yapılan yaylar ile de çalmaya çalışmışlardır. Avlanma yayı üzerindeki kiriş tellerin sayısını artırarak Arp, Çeng, Lir gibi sazların doğmasını sağlamışlardır.

İkliğ yaylı sazların, Kopuz ise mızraplı sazların atası olarak bilinmektedir...

Kopuz sonraları gövdesi su kabağı yerine, armudumsu şekilde ağaçlardan oyularak yapılmış, üzerine yine deri gerilmiş, kiriş teller takılarak uzun yıllar çalınmış, daha sonraları da derinin yerini ağaç (göğüs çizgi ses tablası) kiriş tellerin yerini ise, matal teller almıştır.

Bağlamanın ilk olarak Orta Asya Türklerinden kaynaklandığı bilinen bir gerçektir. O zamanlar Kopuz olarak bilinirdi, bugün ise Bağlama olarak bilinmektedir...

Ülkemizin ulusal ve folklorumuzun temel sazı olan "BAĞLAMA" bü-

(1) Sabri UYSAL, **Türk Halk Müziği ve Oyunları**, Folklor Dergisi, İkinci Basım, cilt 1, sayı 1, sf. 16, Ankara 1982.

yüklü küçüklü, çok değişik ebatlarda yapılması nedeniyle, oldukça geniş bir aile teşkil etmektedir.

Bağlama Ailesi başlıca şu sazlardan oluşmaktadır :

- 1 — Meydan sazı
- 2 — Divan sazı
- 3 — Çöğür
- 4 — Bağlama
- 5 — Bozuk
- 6 — Aşık sazı
- 7 — Karadüzen
- 8 — Tanbura
- 9 — Cura bağlama
- 10 — Bulgari
- 11 — Irızva
- 12 — Bağlama curası
- 13 — Tanbura curası. (2)

MEHMET PARLAKŞEN

Bağlama imâl eden ilk ustamız Mehmet Parlakşen (Parsakşen). Ustamız 1937 Konya ili Bozkır ilçesi doğumlu. İlkokula gitmeyip bu işe başlamış. İlk ustası Salih Ersak. Salih Ersak halen İsmail Hakkı Tankal usta ile birlikte bağlama yapımına devam ediyor.

Mehmet Parlakşen'in yapım tekniğinde ustam dediği Agop Oganyan'ın etkisi vardır ve ondan feyz aldığını söylüyor. Mehmet Parlakşen, askerlik görevini bitirdikten sonra saz yapımı sanatının inceliklerini öğrenmek için İstanbul'a Agop ustanın yanına gider. Kırk yıldan beri bu meslekte çalışmakta olan ustamız İstanbul'dan gelince Avukatlar sokağı diye bilinen Şeref Şirin sokağında ilk dükkânını açmıştır. Ustamız aynı zamanda Konya'da ilk oyma saz yapan usta ünvanına da sahiptir. Emektar ustamız 1967 yılında Almanya'ya giderek 8-9 yıl yurt dışında da çalıştı. Şimdi ise Adalet İş Hanının altındaki dükkânında, kendisini aratmayacak kadar usta oğlu Tamer Parlakşen ve kalfası Mehmet Ulutaş ile bağlama ve ud yapımına devam etmektedir.

Mehmet usta bağlama çalmayı bilmiyor fakat bağlamayı çok sevdiği için bu işe başladığını söylüyor. Hatta bağlama yapımını öğrendiği yıllar-

(2) Cafer Açın, **Türk Halk Müziği ve Oyunları**, Folklor Dergisi, 2. basım, cilt 1, sayı 3, sf. 118-119, Ankara 1982.

da aynı zamanda çalmayı da öğrenmeye kalkıştığı için Salih usta 'Sen buraya bağlama yapmaya mı yoksa çalmaya mı geldin" diye birkaç defa azarlayınca çalmayı öğrenmekten vazgeçmiş.

Mehmet usta bağlamaların teknelerini Samsun'dan getiriyor. Fakat yaprak bağlamaları kendisi yapıyor. Bu bağlamaların yapımında ise Ardıç, Dişbudak, Turunç, Çınar ve Armut ağaçlarını kullanıyor. Normal bağlamalarda kullandığı ağaçlar ise şunlardır :

GÖĞÜS	: Ladin, Köknar
TEKNE	: Dut, Kestane, Güngen
SAP	: Güngen, Ak Güngen
BURGU	: Ceviz, Şimşir
YANLIK	: Ardıç
TEL TAKACAĞI	: Şimşir, Kayısı

Mehmet usta her boy bağlama imâl ediyor. (R. 1) Başta Divan (27 perdeli), Bağlama ve Köçekçe (24 perdeli), Cura (19 perdeli).

R. 1. Ustamızın bağlamalarından biri oğlu Tamer Parlaksen'in elinde görülüyor.

Mehmet ustanın yaptığı bağlamalara yabancılar yerlilerden daha fazla ilgi gösteriyor. Bu nedenle satışlarından pek memnun değil.

Özellikle el işçiliği olan bağlamalar ve elektro bağlamalardan kazanıyor. Elektro bağlamaların üzerindeki, devre dediğimiz elektronik aletlerin bağlantısı konusunda iddialı olduklarını söylüyor.

Müşterilerin zaman zaman garip istekleri olduğunda da bahsediyor. "Kimisi Kolca Kopuz, kimisi Tar kimisi de Tüfek görünümünde bağlama istiyor" diyor Mehmet usta.

Bağlamadaki perdeleri, ellerinde daha önceden hesaplanmış ölçülere göre bağlıyorlar. Bağlama tamamlandıktan sonra sipariş veren kişi bağlamadaki perdeleri kontrol ediyor ve perdelerden kulağına ters gelen sesleri ya perdeleri kaydırarak ya da yeni perdeler bağlattırarak istediği sesleri buluyor. Bu uygulamayı yapanlara gerekçesi sorulduğunda ise farklı kararlardan aynı eserleri çalabilmek için istedikleri öğreniliyor. Bu durumun özellikle hangi sesler arasında olduğunu sorduğumuzda ise, Do ile Re arasına bir perde daha, tiz re'den sonra ses genişliğini üç oktava tamamlamak için göğüs üzerine, kemiş denilen yedi perde (üç ses) daha bağladıklarını söylüyorlar.

Perde bağlarken kolaylık olsun diye kol üzerine oluk açmıyorlar. Bunun sebebini de görünümü bozacağına bağlıyorlar.

Ustamız önceleri bağlamanın göğsünü balık sırtı yani bombeli yaptıklarını söylüyor. Bunu özellikle göğüsün çökmemesi için yaparlarmış.

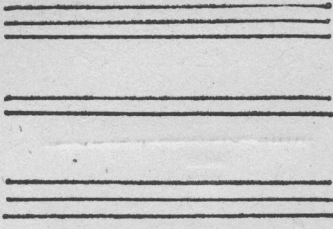
Yanlıkları daha yumuşak ses elde etmek için koyuyorlar. Mehmet usta yanlıksız bağlamanın sesinin yanıklıya göre daha sert olduğunu söylüyor.

Kaplamalı yaptıkları yaprak bağlamaların boğaz (sap ile göğüsün birleştiği yer) kısmına kaplama yapmıyorlar. Bunun sebebini ise şöyle açıklıyor ustamız :

"Bazı ustalar tekne kol bağlantısını özellikle yaprak bağlamada iyi yapamadıklarından bu hatalarını kapatmak için boğaz bölgesinde kaplama yapıyorlar."

Bağlamaya taktığı telleri İstanbul'dan çeşitli yerlerden alıyorlar. Özellikle A.B.D. çeliğinden olan tellerin daha iyi olduğunu söylüyorlar.

Bağlamanın üç grup teli vardır. Fakat ustamız dördüncü bir grup tel eklemeyi düşünüyor. (Şekil 1-2)

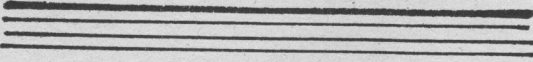
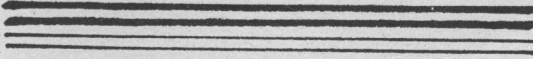
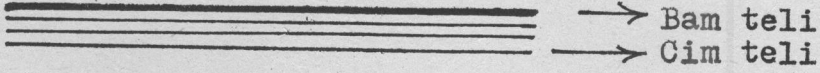

Ş. 1. Normal bağlamada tel grupları

Ş. 2. Düşünülen bağlamada tel grupları

Böyle bir uygulamayı niye düşündüklerini sorduğumda, bağlamanın ses genişliğini artırmak cevabını alıyorum.

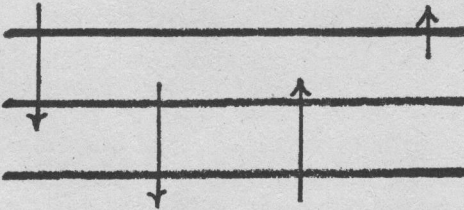
Ş. 3 Eski Konya Divan bağlamasındaki tel grupları.

Ustamız Cura'nın bir zamanlar çalgıların başı olduğunu şimdi ise yedek pozisyonuna düştüğünü söylüyor.

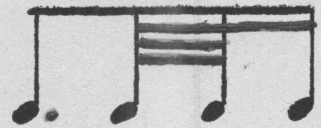
Ustamıza göre Konya toplantılarındaki saz grubu Cura, Bağlama ve Ud'dur. Keman ve Kanun bu gruba sonradan girmiştir.

Son olarak Mehmet Paralkşen ustaya Konya Tezenesinin nasıl olduğunu sordum. Aldığım cevap ise şöyle :

"Önceleri şöyle atılırdı (Şekil 4),

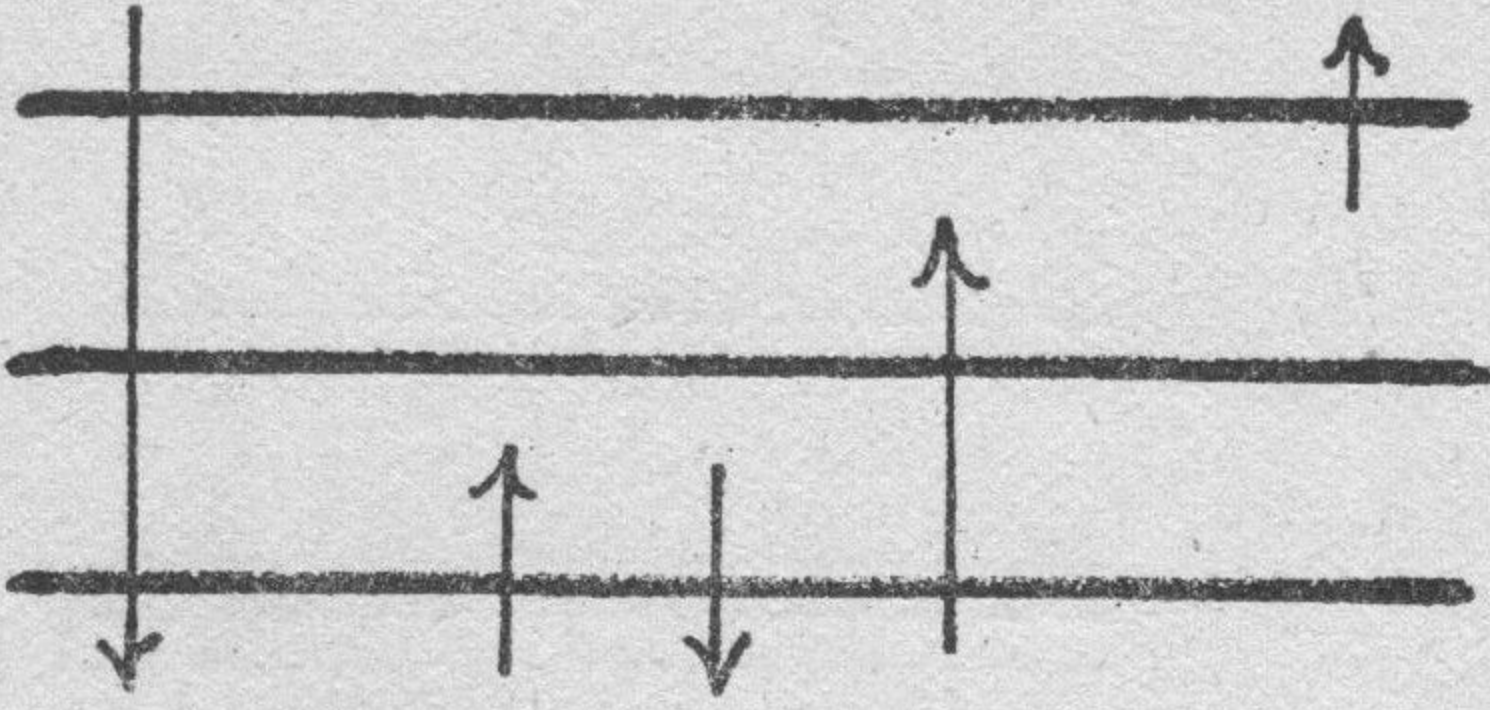

Ş. 4 Konya tezenesinin ilk hali

tartımı

daha sonra ise şöyle atılmaya başlandı(şekil 5)

Ş. 5 Konya tezenesinin son hali

tartımı

ayrıca uzun zamandır böyle bir ilgi görmemiştik, beni duygulandırdınız, teşekkür ederim.”

R. 2. Mehmet Parlakşen usta dükkânında.

BAHRİ SAĞLAM

Konya il merkezinde bağlama imâl eden bir başka ustamız da Bahri Sağlam'dır. Bahri usta bu işe 1947 de çırak olarak başlamış. İlk ustası Salih Ersak'tır.

Bahri usta bağlamadan başka Ud'da imâl ediyor. Normal bağlamaların teknesini Samsun'dan getiriyor. Yaprak bağlamaları ise kendisi yapıyor. Normal bağlamanın bölümlerinde şu ağaçları kullanıyor :

TEKNE	: Dut, Ardıç, Kestane, Karaağaç, Maun, Kelebek
GÖĞÜS	: Ladin, Köknar
KOL	: Ak Gürgen ve Fırınlanmış Gürgen
BURGU	: Şimşir, Ceviz, Kayısı, Erik, Ak Gürgen
YANAK	: Ardıç
TEL TAKACAĞI	: Şimşir

Bahri usta satışlarının iyi, özellikle gençlere yönelik olduğunu söylüyor. Ustamıza göre bağlama Almanların, ud ise Fransızların fazlaca ilgisini çekiyor.

Bahri ustaya gelen ilginç siparişler arasında gitar burguluklu bağlamalar başta geliyor. Bunun dışında işlemeli bağlama dediğimiz bağlama tipi de oldukça rağbet görüyor.

R. 3. Bahri Sağlam ustanın yaptığı bağlamalardan biri.

Bağlamanın perdelerini elindeki hesaplara göre bağlıyor. Fakat bazı kişiler fazla perde bağlanmasını istiyor. Bazen de bağlanılan perdeleri oynatarak istedikleri sesleri buluyorlar. Özellikle gazino ve pavyon gibi eğlence yerlerinde bağlama çalanlar, hem farklı kararlardan çalabilmek hem de Sanat Müziği sazlarıyla birlikte çalabilmek için fazla perde bağlatmak istiyor.

Ustamız perdeleri bağlarken kola oluk açmıyor. Daha önce bu işi yaptıkları halde, sonraları sipariş veren kişiler oluk istemedikleri için bu uygulamadan vazgeçmişler.

Göğüs tahtasının yanına yanakları, özellikle seste bir değişiklik yapmak için değil de destek olsun diye koyuyorlar.

Bahri ustanın bağlamalarında özel bir işaret yok. Fakat kendi işçiliklerini yıllar sonra tanıyabileceğini söylüyor. (R. 3)

Bahri usta bağlamalara taktığı telleri özellikle İstanbul ve Konya'dan alıyor. Fakat bu tellerin aslında yurt dışından geldiğini öğreniyoruz.

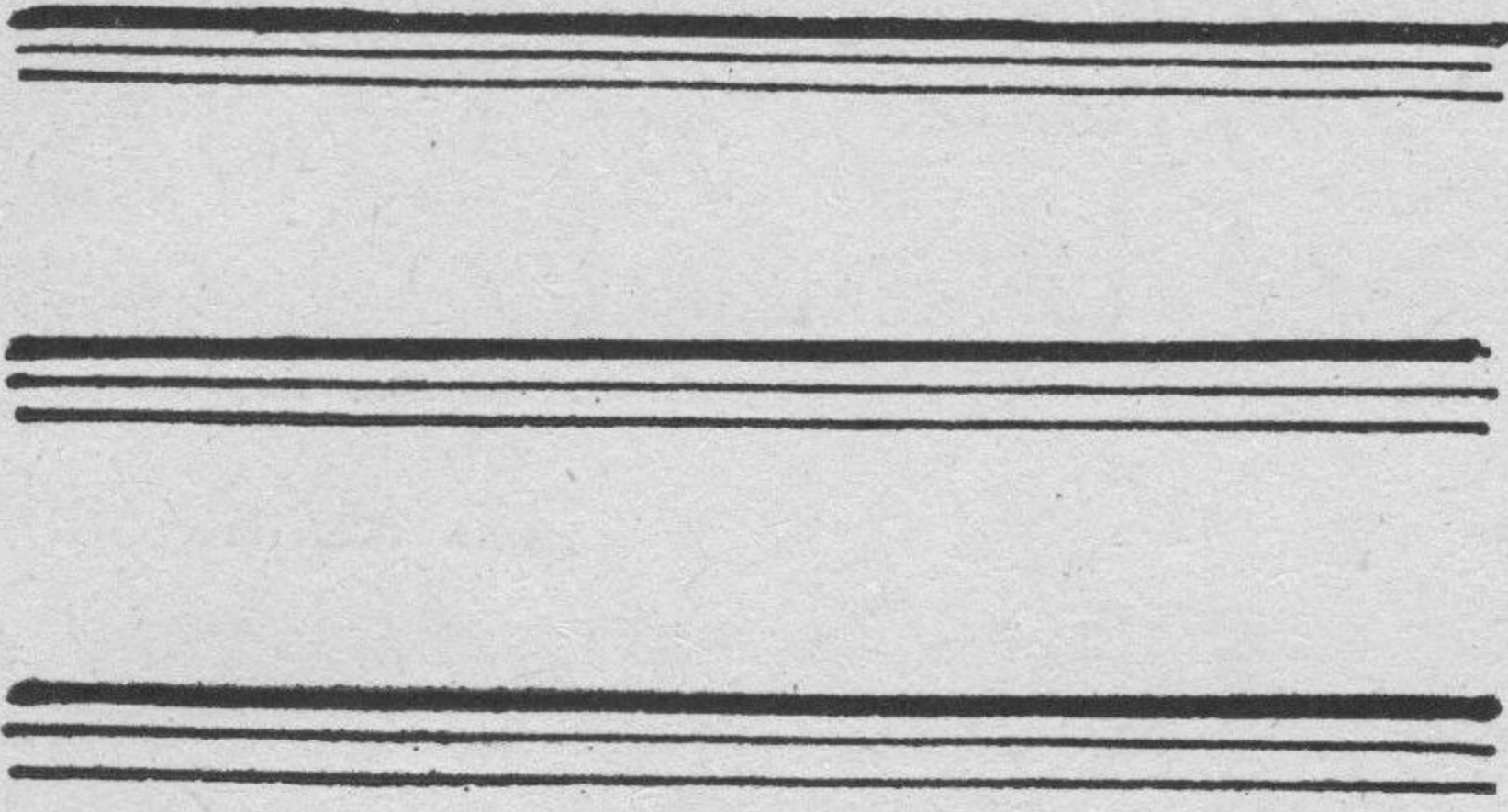
Ustamız her boy bağlama imâl ediyor ayrıca Ud da yapıyor.

Ustamızın, son günlerde gündemde olan bas bağlama yaptığını ve üzerine viyola teli taktığını öğreniyoruz. Bas bağlamayı kendisinden başka Arif Sağ ve Yavuz Top'ta yapıyor. Bas bağlamanın tekne boyu en az 60 cm.

Normal bağlamadaki tel grupları ustamıza göre şöyle :
Bahri ustaya göre Cura Konya'da eskisi gibi tutulmuyor.

R. 4. Bahri Sağlam usta dükkânının önünde.

Ş.6

Divan bağlamadaki tel grupları:

Ş.7

Ustamıza göre Konya tezenesinin aslı şöyle:

Ş.8

tartımı

İSMAİL HAKKI TANKAL

Konya il merkezinde bağlama imâl eden üçüncü ve son ustamız İsmail Hakkı Tankal. İstanbul caddesi, Meramlı iş hanı numara dokuzda yapım işini sürdürüyor.

Hakkı usta bu işe ilkokul dördüncü sınıfta ağabeyinin teşviki ile başlamış. Amasya'nın Gümüşhacıköyü kazasında 1940 yılında doğan ustamız bağlama imâl etmezden önce ziraat aletlerini kendileri yaparmış. 1965'te de bağlama imâline başlamış.

Ustamız bağlama yapmanın yanısıra aynı zamanda çok da güzel çalıyor. Kendi ifadesine göre çıraklık dönemi olmamış. Yine kendi ifadesine göre, eski mesleği astsubaylık olduğu ve bir dönem de Ankara'da bulunduğu için zamanın bağlama üstadlarından olan Bayram Aracı ve Nida Tüfekçi ile sohbetleri sırasında iyi bir bağlamanın nasıl olacağı konusunda bilgiler almış.

Ustamız ilk defa Temmuz 1989'da bağlamanın yanında Ud imâlinede başlamış.

Hakkı usta bağlama teknesini kendisi oyuyor. Kaliteli olduğu için özellikle yarma ve dörtte bir parçaları tercih ediyor. Dut ağacından başka tekne oymuyor. Diğer ağaçları Samsun'un Çarşamba ilçesinden getiriyor.

Ustamızın yaptığı bağlamalarda kullandığı ağaçlar :

TEKNE : Dut

GÖĞÜS : Köknar, Ladin

SAP : Gürgen, İsirik (Ak Gürgen), Akçağaçgiller, Kelebek

BURGULUK : Gürgen, Ceviz, Kelebek

TARAK : Ceviz, Ardıç, Kelebek, Badem

YANAK : Ceviz, Ardıç, Maun

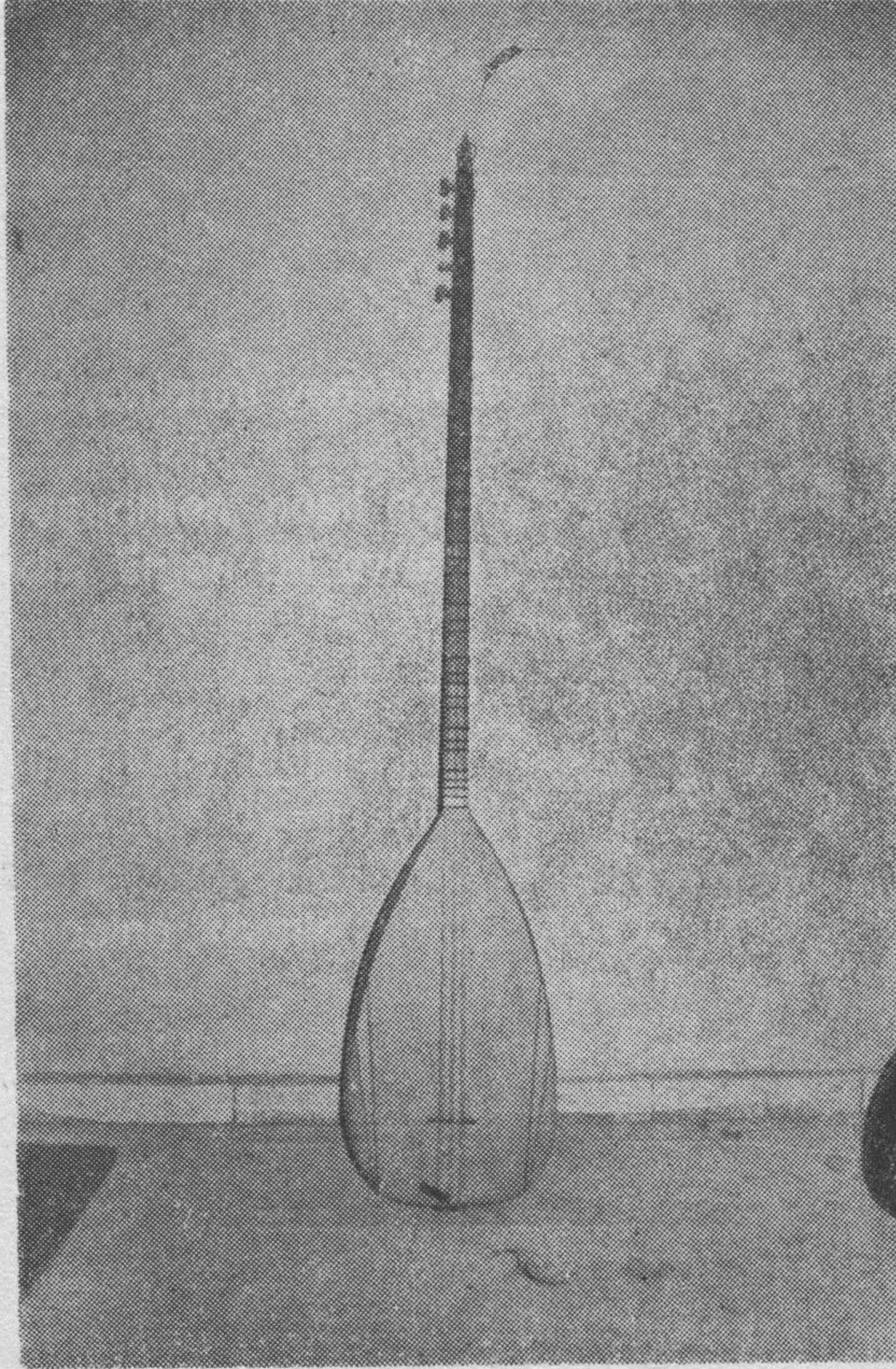
Hakkı usta tatlı ve güzel ses almak için özellikle biraz bombeli takılmış bütün göğüsü tercih ediyor.

Göğüsün biraz bombeli olmasını da, göğüsün daha dayanıklı olacağına bağlıyor.

Kerestecilikte ağaçlar 20-22 cm.'den daha büyük kesilmediği için, mecburen yanaklı bağlama yaptıklarını söylüyor.

Ustamız bağlamanın her boyunu imâl ediyor ancak, müşterilerden gelen farklı biçim isteklerini geri çeviriyor. "Ben bağlamayı yaparım, beğenirlerse alırlar" diyor.

Perde bağlarını ise elindeki hesaplara göre yapıyor. Fakat bağlama bittikten sonra farklı düzenlere göre perdeleri tekrardan düzeltiyor. Bazı bağlamalarda ise bazı perdeler arasına fazla perdeler ekleyebiliyor. Bu uygulamanın farklı karar perdelerinden aynı eserleri rahatca çalabilmek için yapıldığını söylüyor. (R. 5)

R. 5. Fazla perdeli bağlamaya örnek.

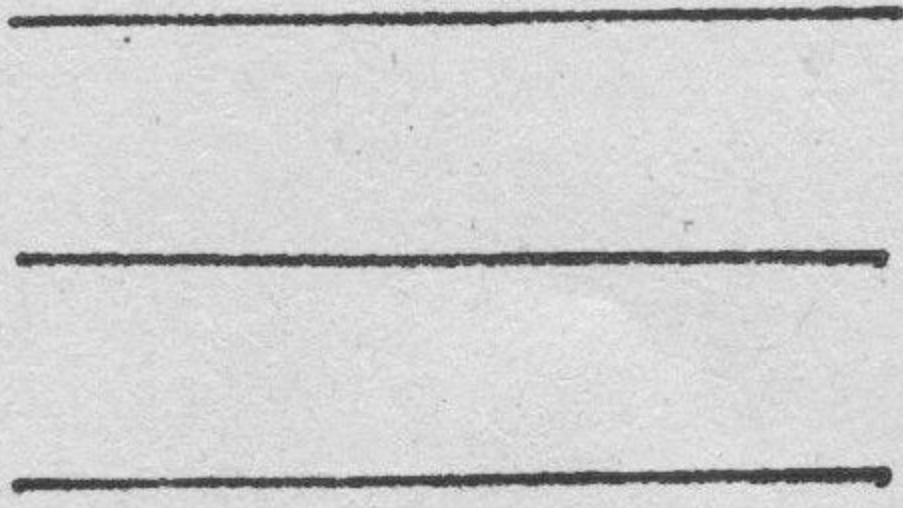
Konya'da 14, 17 ve 19 perde sayıları tercih ediliyor. Çünkü Bağlama, Kanun ve Ud'un yanında ikinci planda kaldığı için seyrek perde sistemi (14 perde) sistemi uygulanıyor.

Ustamız bağlamalarına özel bir işaret koymuyor. Kendi bağlamalarını yıllar sonra tanıyabileceğini söylüyor.

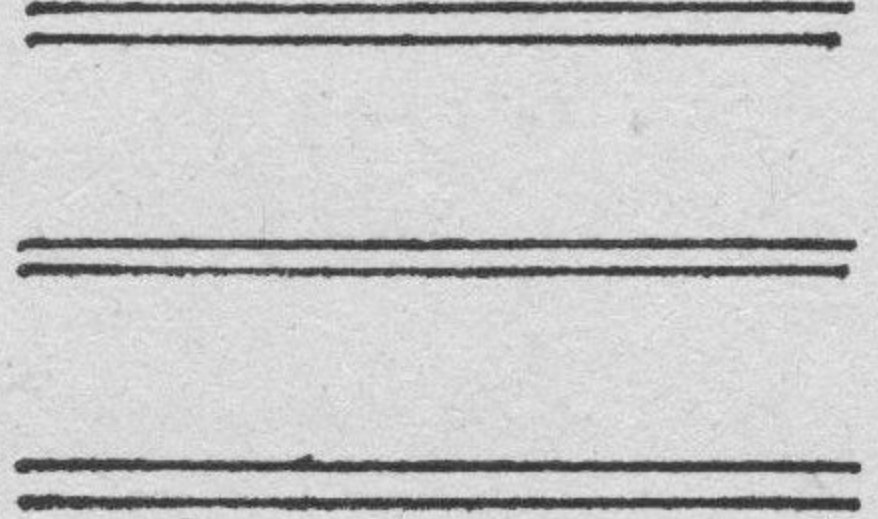
Hakkı usta telleri Ankara ve İstanbul'dan getirtiyor. Bu tellerin bâm olanları Avrupa teller.

Ustamız bağlamanın farklı boyları için telleri şu şekilde bağlıyor :

Cura: a)

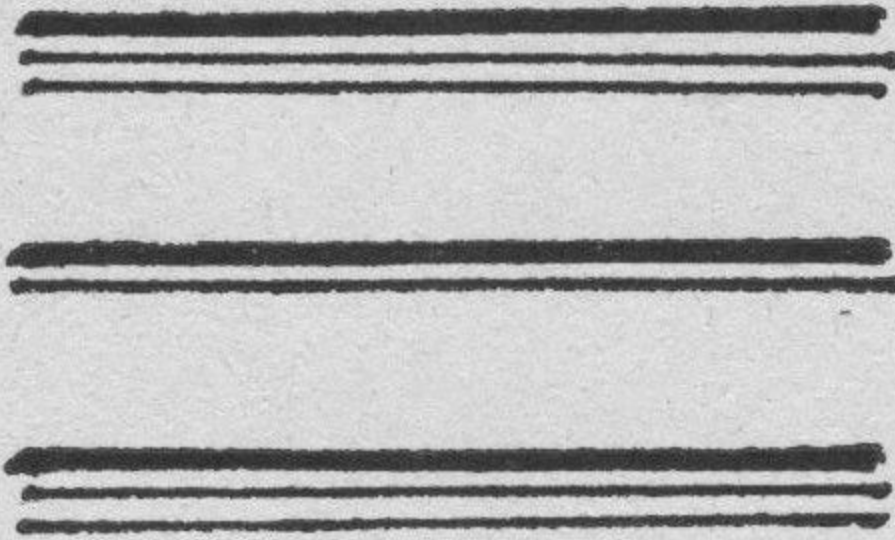

b)

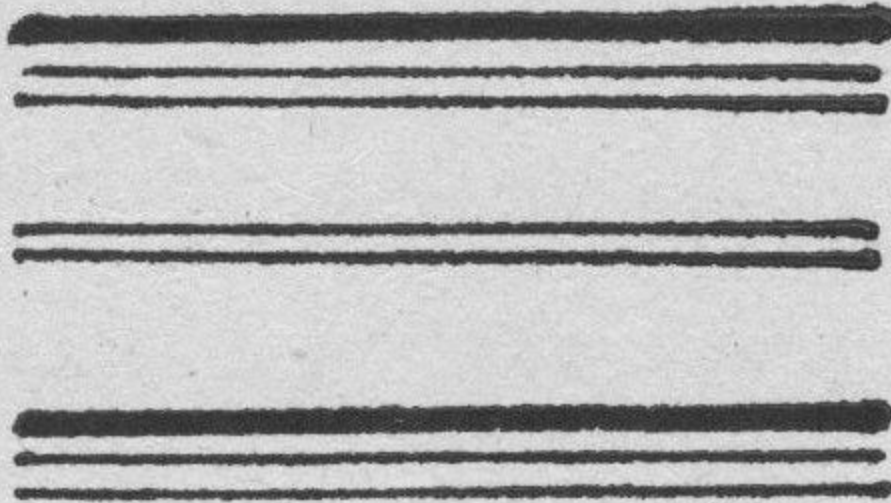
Ş. 8 Cura'daki tel grupları (sırma tel tercih edilmiyor.)

Tanbura:

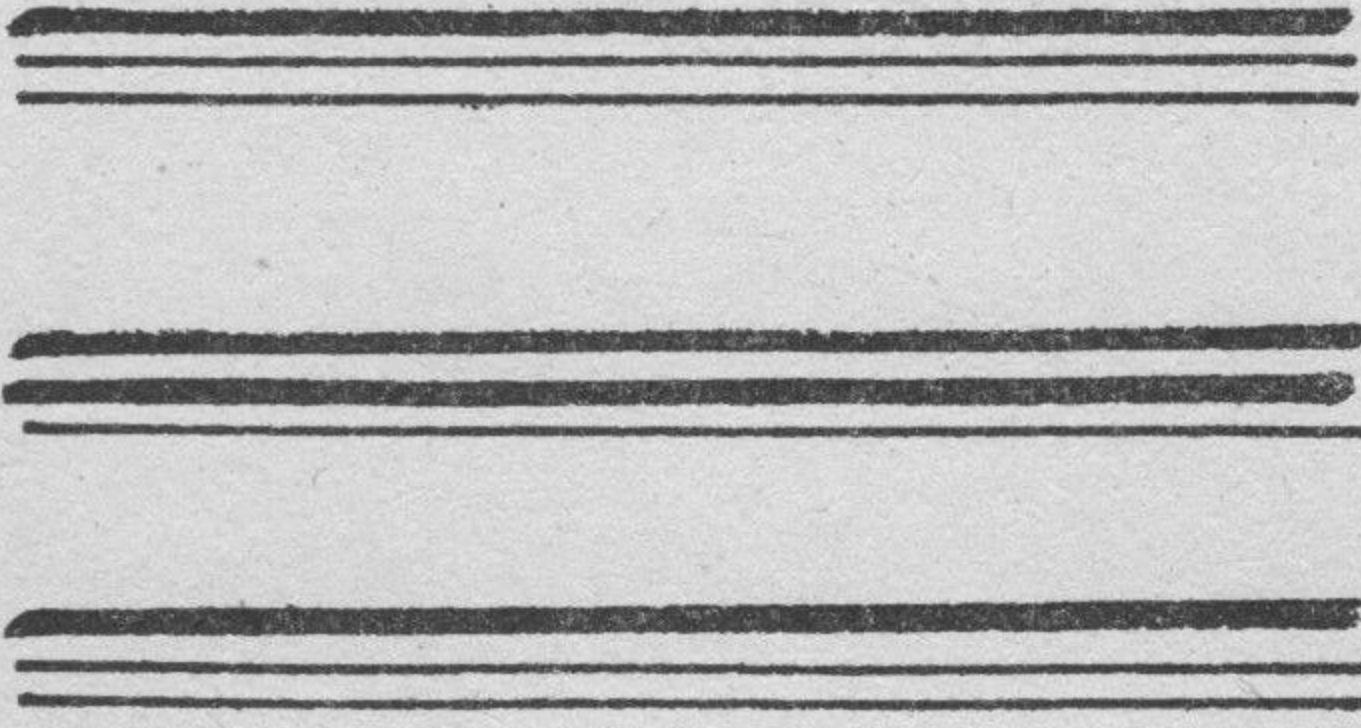
Ş.9 Tanbura'daki tel grupları.

Bağlama:

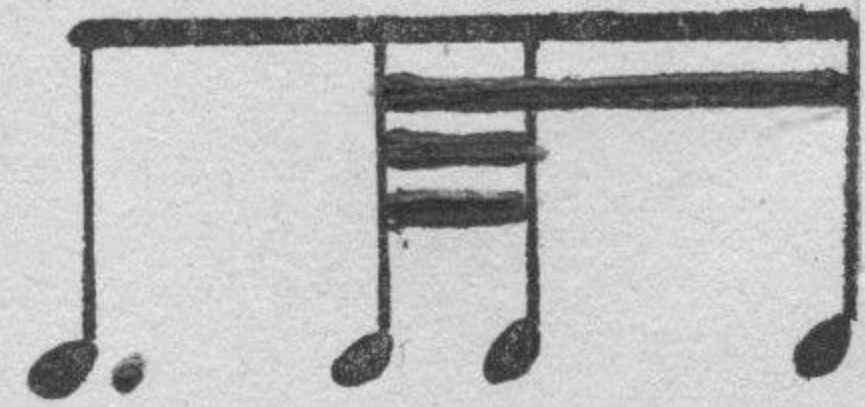
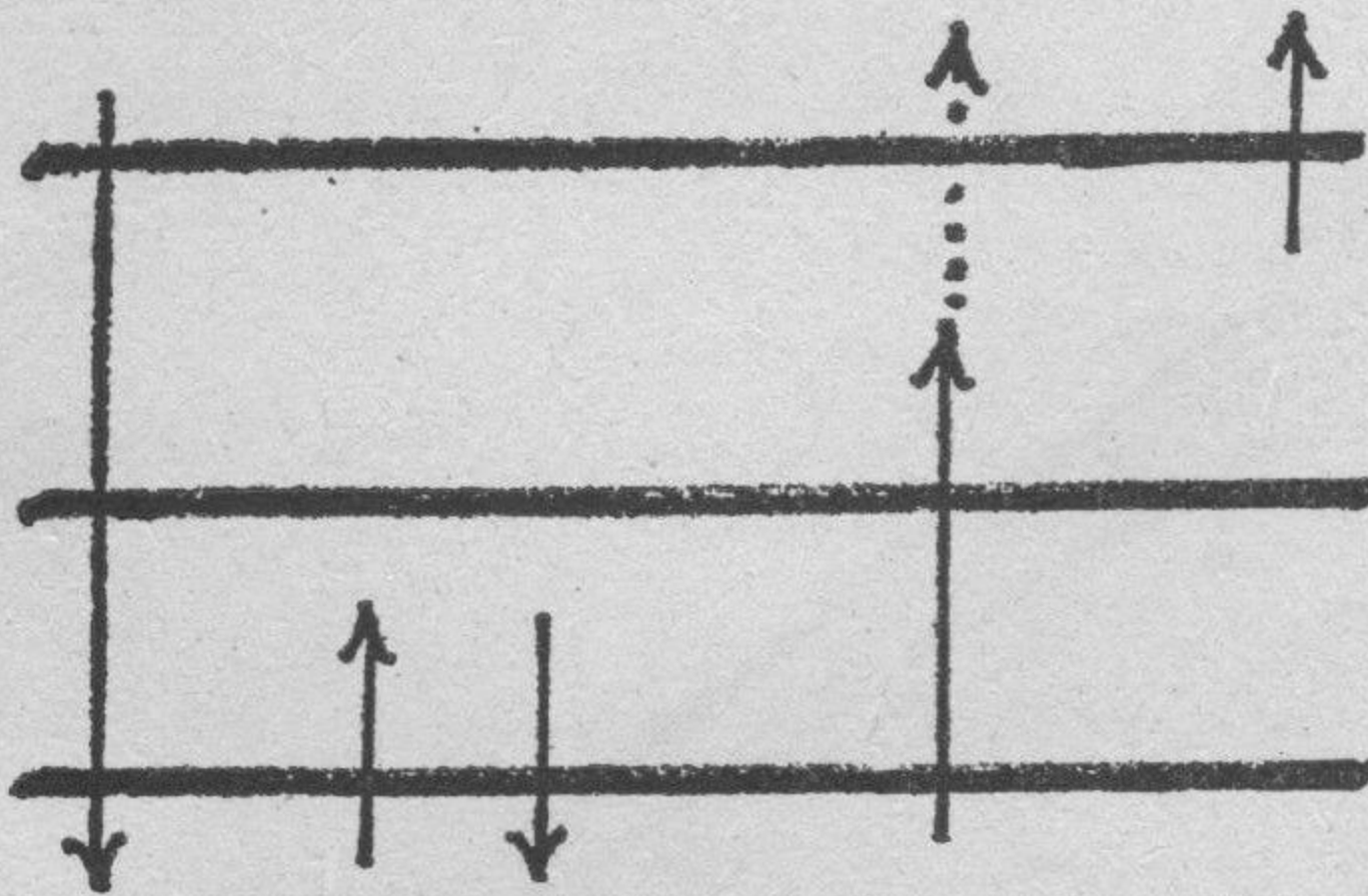
Ş.10 Bağlama'daki tel grupları.

Divan:

Ş.II Divan'daki tel grupları.

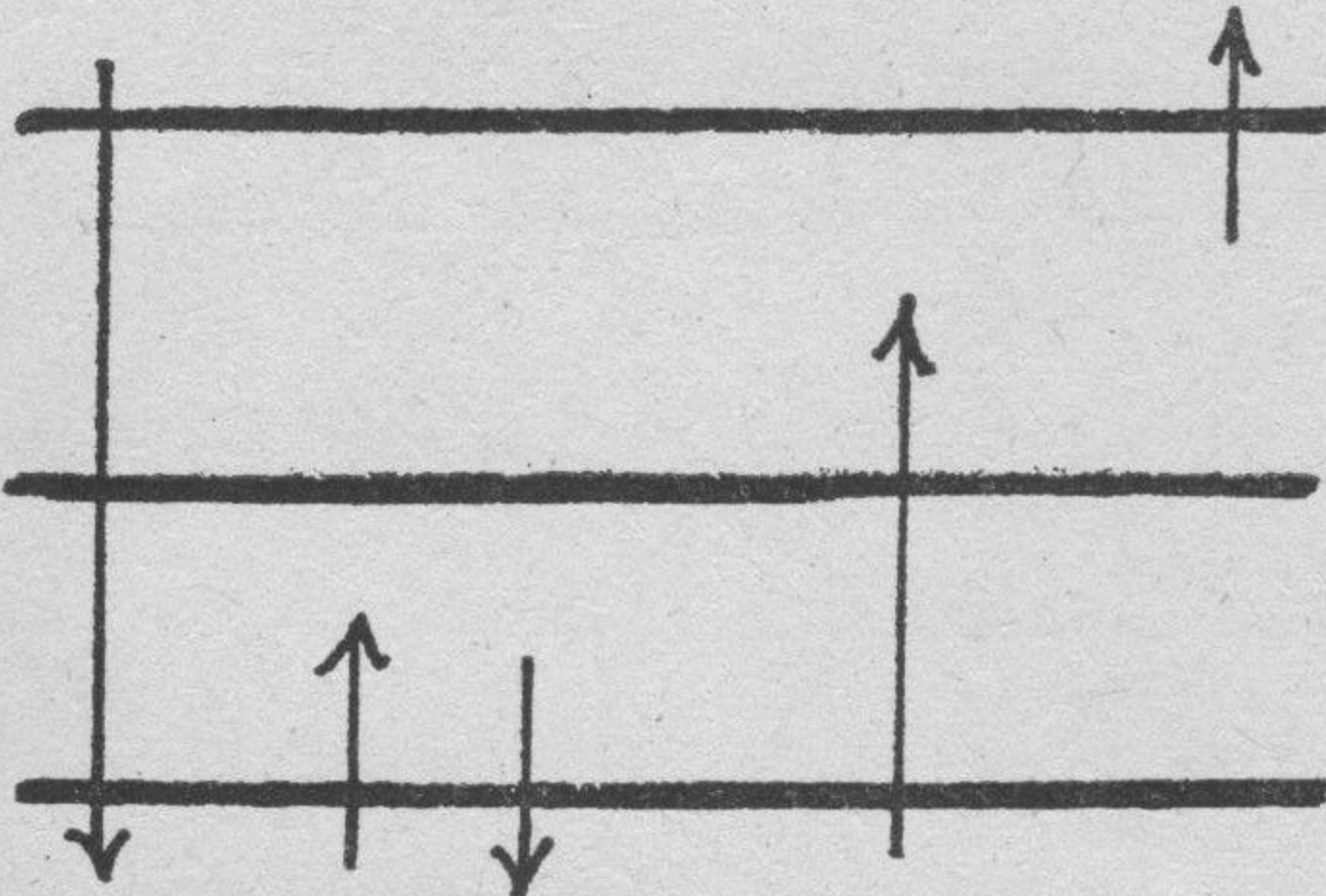
Hakkı ustanın Konya Tezenesi'ni tarifi ise aşağıda görüldüğü gibi :

tartımı

Ş.I2 Konya Tezenesi'nin ilk hali

Son 25,30 yıldır ise şöyle atılıyor:

tartımı

Ş.I3 Konya Tezenesi'nin son hali.

Hakkı ustamız son olarak, ticarî amaçla çok kalitesiz bağlamaların imâl edildiğini, bu durumun hem bağlamanın hem de müziğimizin yurt içinde ve yurt dışında kötü tanıtılmasına sebep olduğunu söylüyor. Son söz olarak ta ustamız şöyle diyor : "Hiçbir çalgı bu kadar dejenere edilmemiştir."

R. 6. Hakkı usta tezgahı başında.

SONUÇ

Konya il merkezinde bağlama imâl eden ustaların imalât yönünden birbirine benzeyen ve birbirinden farklı bazı uygulamaları göze çarpmaktadır.

Birbirine benzer yönleri :

- 1 — Bütün ustalar bağlama dışında başka bir saz (özellikle ud imâl ediyor).
- 2 — Bütün ustalar yaptıkları bağlamaları yıllar sonra tanıyabiliyorlar.
- 3 — Her boy bağlama imâl ediyorlar.
- 4 — Bağlama boylarından en küçüğü olan Cura'nın Konya'da eskisi gibi rağbet görmediğini söylüyorlar.

5 — 1,5 oktav içinde kullanılan 24 perde, isteğe göre azaltılıp, çoğaltılabiliyor.

6 — Bağalma imâli konusunda devletten ve milletten daha ciddi tutum bekliyorlar.

Birbirine benzemeyen yönleri :

1 — Sadece Hakkı ustamız bağlamanın şekli konusunda taviz vermiyor.

KAYNAK KİŞİ KÜNYESİ

Adı, Soyadı	: Mehmet Parlakşen
Doğum Yeri - Yılı	: Bozkır 1937
Cinsiyeti	: Erkek
Öğrenim Durumu	: Okur-Yazar
Söylediklerini kimden duyduğu gördüğü	: Kendisi
Görüşme Tarihi	: 5.6.1989

Adı, Soyadı	: Bahri Sağlam
Cinsiyeti	: Erkek
Söylediklerini kimden duyduğu gördüğü	: Kendisi
Görüşme Tarihi	: 5.6.1989

Adı, Soyadı	: İsmail Hakkı Tankal
Doğum Yeri - Yılı	: Amasya/Gümüşhacıköyü 1940
Cinsiyeti	: Erkek
Öğrenim durumu	: Askeri okul (astsubay)
Söylediklerini kimden duyduğu gördüğü	: Kendisi
Görüşme Tarihi	: 23.6.1989